

Garbės sąvoka šiandieninėje politinėje filosofijoje: kritinis ir adaptacinis argumentai

Gintas Karalius

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas
El. paštas: gintasz@yahoo.com

Santrauka. Nors tekstų apie garbės sąvoką, priskiriamų XX a. pabaigos–XXI a. politinės filosofijos-politinės teorijos disciplinoms, gausėja, sistemingo šiuolaikinių sąvokos tyrimų lauko pristatymo faktiškai nėra. Apie garbės sąvoką rašantys autoriai referuoja vieni į kitus, tačiau trūksta apibendrinto jų garbės sampratų identifikavimo ir palyginimo. Sistemingas garbės sąvokos tyrimų lauko pristatymas leistų patogiai suprasti, kokiais argumentais grįsti apie garbę rašančių autorių pateikiami sąvokos apibrėžimai, taip pat dėl kokių klausimų yra polemizuojama. Straipsnio tikslas – dviem argumentais (kritiniu ir adaptaciniu) susisteminti ir palyginti, kaip garbės sąvoką tiriantys šiuolaikiniai autoriai aiškina jos reikšmę ir aktualumą. Toks skirtingų autorių argumentų sugrupavimas leidžia nustatyti sąvokos tyrimo lauko kontūrus, identifikuoti svarbiausias polemines skirtis ir taip geriau suvokti, kaip dabartinėje filosofijoje suprantama garbės sąvoka ir jos aktualumas.

Reikšminiai žodžiai: garbė, politinė filosofija, kritinis argumentas, adaptacinis argumentas, demokratija.

The Concept of Honor in Contemporary Political Philosophy: A Critical and an Adaptational Argument

Abstract. In spite of a growing number of contemporary publications in the field of political philosophy that are dedicated to the concept of honor and to its analysis, there still is a lack of a systemic presentation of the conceptual field of honor itself. Political theorists and philosophers that treat the subject of honor state out their definitions of honor and compare them with one another, yet a general overview of the competing definitions and their critical comparison is still a rarity. A systemic presentation of all prominent contemporary

Received: 03/12/2021. **Accepted:** 03/02/2022

Copyright © 2021 Gintas Karalius. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

philosophical studies that treat the concept of honor is useful in two ways. It facilitates the understanding of the main arguments that determine different definitions of honor, as well as it identifies major polemical issues that set the different concepts of honor apart. This article suggests two main arguments – a critical and an adaptational – for interpreting and comparing the different concepts of honor in contemporary political philosophy. Structuring the conceptual field of honor with these two arguments offers an analytic tool for further analyses of honor that are based on concrete polemical issues. It also gives a new perspective to explain the reemergence of honor in contemporary political philosophy.

Keywords: honor, political philosophy, critical argument, adaptive argument, democracy.

Ivadas

Garbės sąvoka susilaukia vis daugiau šiuolaikinių (XX a. pabaigos–XXI a.) politikos filosofų ir teoretikų¹ dėmesio. Tai liudija didėjantis tekstų apie garbės politinę reikšmę skaičius ir tų tekstų tarpdiscipliniškumas. Garbė kaip politinės filosofijos koncepcija buvo gausiai aptarinėjama XVIII a.–XIX a. viduryje², bet nuo XIX a. antros pusės ir kone visą XX a. filosofinių tekstų, skirtų garbės sąvokai, iš esmės nebuvo. Iki XX a. pabaigos garbė kaip tyrimų objektas domino antropologus ir istorikus (pvz., J. Pitt-Riversą, J. G. Peristany; vėliau – C. A. Bartoną, D. L. Cairnsą), bet ne filosofus ar politikos teoretikus. Ko gero, paskutinis žymus filosofas, skyręs daugiau dėmesio garbės idėjai, buvo Arthuras Schopenhaueris. Kai šis filosofas XIX a. pradžioje pateikė garbės kritiką, akivaizdžiai smuko filosofų ir politikos teoretikų susidomėjimas šia sąvoka. Garbės sąvokos aktualumo nuosmukį XX a. pažymi ne vienas šiuolaikinis garbę tiriantis teoretikas, pavyzdžiui, F. H. Stewartas³, P. Olsthoornas⁴. Dažniausias

¹ Straipsnyje politinė filosofija ir politinė teorija kaip disciplinos matomos sinonimiškai. Dauguma straipsnyje aprašomų autorių savęs griežtai nepriskiria nė vienai iš jų, o objektyvių disciplinų perskyros kriterijų kaip ir nėra.

² Žymiausi to laikotarpio apie garbę rašę filosofai: Bernardas Mandeville'is (1732), Charles'is Louis de Secondat de Montesquieu (1748), Jacques'as-Bénigne'as Bossuet (1709), Josephas de Maistre'as (1885), François-René de Chateaubriand (1849), Alexis de Tocqueville'is (1840; 1856), Arthuras Schopenhaueris (1851).

³ Frank Henderson Stewart, *Honor* (Chicago: The University of Chicago Press, 1994), 13–14.

⁴ Peter Olsthoorn, *Honor in Political and Moral Philosophy* (Sunny Press, 2015), 4–5.

nuosmukio paaiškinimas – garbės sąvoka nustojo būti politikos filosofams aktuali dėl demokratiją remiančių ir egalitarizmą ginančių teorijų išgalėjimo.

Po daugiau nei šimtmečio pertraukos, maždaug XX a. pabaigoje atgimęs ir XXI a. išryškėjęs politikos filosofų susidomėjimas garbės sąvoka yra kiek netikėtas ir rodo poreikį kalbėti apie demokratines visuomenės struktūruojančias normatyvines idėjas ir jų tvarumą. Peterio Bergerio kritinę analizę 1983 m. straipsnyje „On the Obsolescence of the Concept of Honor“ galima laikyti savotiška įžanga į atgimusį politikos teoretikų susidomėjimą garbės sąvoka. Vėliau, 1994 m., išėjusi Franko Hendersono Stewarto knyga *Honor* puikiai suderino filosofinę analizę su antropologiniais palyginimais ir atvėrė visą lauką garbės supratimui reikšmingų potemių, formavusių vėlesnių autorių garbės koncepcijas. Sharonos Krause'ės (2002), Jameso Bowmano (2006) ir kiek vėliau Williamo Lad Sessionso (2010) knygos garbės sąvoką pritaikė interpretuoti XXI a. pradžios politikos aktualijoms ir savo analizėse nevengė Jungtinių Amerikos Valstijų patriotinio auklėjamojo prieskonio. Laurie M. Johnson Bagby⁵ (2009) ir vėliau Haigo Patapano (2018) filosofinės analizės garbės politinę reikšmę susiejo su Thomaso Hobbeso filosofija. Alexanderis Welshas (2008) aprašė garbės sąvokos genealogiją įvairiuose klasikiniuose grožinės literatūros ir filosofiniuose Vakarų tradicijos tekstuose. Skoningai aprašyta Kwame'ės Anthony'io Appiah'os (2011) filosofinė-istorinė garbės analizė išskirtinė tuo, kad paaiškino garbės sampratų istorinės kaitos procesą. Anthony'io Cunninghamo (2015), Roberto Oprisko (2014) ir Peterio Olsthoorno (2015) filosofiniai sąvokos tyrimai aprašė ir klasifikavo garbės prasmes ir jų politines išraiškas. Tamleris Sommersas savo 2018 m. knygoje *Why Honor Matters* garbės politiškumą įrodinėjo pabrėždamas komunitarizmo argumentus.

Garbę tiriančių šiuolaikinių tekstų kiekis ir juose pristatomų priėgų įvairovė rodo, kad savitas sąvokos teminis laukas pamažu formuojasi. Vis dėlto sistemingo to lauko apžvelgimo ir pagrindinių

⁵ L. M. Johnson Bagby, *Thomas Hobbes. Turning Point for Honor* (Lexington Books, 2009), 5–6, 63–67.

klausimų jame identifikavimo kol kas beveik nėra. Autoriai referuoja vieni į kitų tekstus ir net skolinasi vieni kitų apibrėžimus, tačiau kritiško viso šiuolaikinio sąvokos tyrimų lauko aptarimo neatlieka. Šio straipsnio tikslas – išskirti du pagrindinius garbė tiriančių autorių argumentus, kurie leidžia struktūruotai (t. y. išryškinant su garbe siejamus poleminius klausimus ir garbė tiriančių autorių normatyvines pozicijas) pristatyti ir palyginti dabartinių autorių garbės sampratas. Susistemintas sąvokos tyrimų lauko pristatymas leistų aiškiau suprasti garbės reikšmę dabartinei politinei filosofijai ir sąvokos aktualumo priežastis. Šiame straipsnyje siūloma šiuolaikinių autorių garbės sampratas vertinti ir sąvokos tyrimo lauko kontūrus brėžti remiantis dviem argumentais – kritiniu ir adaptaciniu. Abu argumentai yra kildinami iš paskutinio apie garbę išsamiai rašiusio XIX a. filosofo Arthuro Schopenhauerio įtvirtintos analitinės skirties tarp individualios ir socialinės garbės prasmų. Būtent šio filosofo analitinės prieigos pasirinkimas grįstas tuo, kad ji tiesiogiai (t. y. referuojant į patį Schopenhauerį) arba netiesiogiai aptinkama beveik visų šiandieninių autorių garbės analizėse.

Siekiant tikslo sistemingai pristatyti garbės sąvokos tyrimų lauką ir nubrėžti jo kontūrus, pirmoje straipsnio dalyje pateikiamas garbės sąvokos kritinio ir adaptacinio argumentų pagrindimas ir jų bruožai. Antroje dalyje aprašomas ir palyginamas dabartinių garbė tiriančių tekstų santykis su garbės kritikos ir adaptavimo prie demokratijos argumentais. Paskutinė straipsnio dalis apibendrina, kaip garbės sąvokos tyrimų lauko struktūravimas kritiniu ir adaptaciniu argumentais padeda geriau suprasti ir interpretuoti garbės politiškumą ir aktualumą politinės filosofijos disciplinai.

1. Kritinis ir adaptacinis argumentai

Kritinio ir adaptacinio argumentų naudojimas šiame straipsnyje yra grįstas šiuolaikinių teoretikų sampratoje daroma skirtimi tarp individualaus ir socialinio garbės lygmenų. Chronologiškai žiūrint, pirmasis išsamus filosofinis tekstas, kuriame suformuluota minėta šiuolai-

kinių autorių kartojama analitinė skirtis, buvo parašytas A. Schopenhauerio. Šis filosofas pasiūlė analitiškai atskirti garbę objektyviaja prasme (aplinkinių nuomonė apie individo vertę) ir garbę subjektyviaja prasme (individo vidinis poreikis prisitaikyti prie aplinkinių nuomonės)⁶. Analogiškas sąvokos padalijimas į vidinį / individualų ir išorinį / socialinį lygmenis aptinkamas kone visose šiuolaikinių teoretikų (pradedant F. Stewartu, baigiant T. Sommersu) garbės sampratose. Išsiskiria tik jų normatyvinės pozicijos: ar labiau akcentuojamas individualus, ar socialinis lygmuo, ar mėginama daryti šių sintezę. Individualų garbės dėmenį iškeliantys teoretikai labiau pabrėžia kritišką požiūrį į garbės politinę / socialinę funkciją, kuri, kaip teigiama, yra nesuderinama su demokratinės visuomenės principais. Toks požiūris straipsnyje vadinamas kritiniu argumentu. Socialinio ir individualaus garbės dėmenų sintezės siekiantys teoretikai ieško sąvokų inžinerijos receptų, kaip garbės sąvoką adaptuoti prie demokratinų egalitarizmo ir emancipacijos principų. Šį garbės sąvoką suderinti su demokratija siekiantį argumentą straipsnyje vadinsime adaptaciniu. Trečioji galima garbės samprata, pasak kurios, – tai kolektyvistinė metasąvoka, kuri gali būti politiškai naudinga ir be sintezės su demokratijos principais, – dabartinių teoretikų tekstuose nėra vertinama rimtai. Dėl to ji straipsnio tyrime neregistrojama.

Kritinį požiūrį į garbės idėją straipsnyje aptariami politikos filosofai ir teoretikai paprastai sieja su apmąstymais apie natūralią žmonių nelygybę ir jos socialines išraiškas. Iškėlus mintį, kad skirtinga tam tikrą visuomenę sudarančių žmonių socialinė vertė (jų socialiniai vaidmenys) yra natūrali tų žmonių prigimtinės nelygybės pasekmė, garbė tampa šias socialinės nelygybės formas pateisinančia sąvoka. Taip suprantama garbė nusako, kaip tam tikras prigimtinis nelygiavertiškumas (fizinės savybės, lytis, rasė, kilmė, paveldėtas turtas) formuoja žmonių socialinius vaidmenis. Garbės sąvoka tokią jungtį tarp individo savybių ir jam priskiriamos socialinės vertės legitimuoja ir įtvirtina viešomis (ne visada rašytomis) normomis / kodek-

⁶ Arthur Schopenhauer, *Gyvenimo išminties aforizmai* (Vilnius: Tyto Alba, 2010), 65–66.

sais. Garbė padeda esamas socialines žmonių hierarchijas pateisinti prigimtinės nelygybės argumentais. Ryškiausią kritinio argumento pavyzdį galima aptikti būtent jau minėtoje Schopenhauerio garbės sampratoje. Šis filosofas į garbę žiūrėjo kaip į amoralų kolektyvistinį kontrolės mechanizmą, kurį individai internalizuoja į savo įsitikinimus ir emocijas. Pasak Schopenhauerio, garbė objektyviaja prasme – tai aplinkinių nuomonė apie mūsų vertę; o subjektyviaja prasme – tai mūsų nerimas dėl tos nuomonės. Schopenhauerio supratimu, garbė tėra gera aplinkinių nuomonė apie asmenį ir to asmens mėginimas įtikinti tai nuomonei⁷. Šiam filosofui garbė neatrodo racionali idėja nei individualiu, nei socialiniu lygmenimis⁸, ji tinkama nebent instrumentiškam galios primetimui primityvioms masėms⁹. Panašus kritinis požiūris į garbės socialinę funkciją būdingas ir daliai šiandieninių autorių tekstų. Kone analogišką objektyviojo-subjektyviojo garbės sąvokos dėmenų skirtį kiek kitais žodžiais galima rasti daugelio dabartinių autorių darbuose.

Garbės kritika paprastai apima etinį ir kultūrinį aspektus. Šiuolaikinių autorių tekstuose ryškiausi pasikartojantys kritinės perspektyvos argumentai yra trys: 1. Nelygybės tarp žmonių natūralizavimas nedera su modernia universalistine etikos samprata, todėl garbės sąvoka etikoje turi būti pakeista orumo sąvoka. Garbės sąvoka normatyviškai legitimuoja antiegalitarinius ir dažnai barbariškus papročius (pvz., rasizmą, seksizmą, eurocentrizmą). Garbė nedera su modernia lygybės ir emancipacijos principais grįsta moralės samprata, nes nėra universali, bet priklausoma nuo konkrečios socialinės grupės tradicijų. 2. Garbės sąvoka yra per daug kultūriškai specifiška, kad būtų reikšminga racionaliam normatyviniam politikos aiškinimui. Garbė neturi bendro mato, nes kiekvienoje kultūroje jos normos yra labai

⁷ Schopenhauer, p. 65–70.

⁸ *Ibid.*, p. 69. „*Iš tikrųjų tas begalinis kitų nuomonės paisymas ir nuolatinis rūpinimasis ja dažnai taip toli peržengia proto tikslingumo ribas, kad jį galima laikyti visuotinai išplitusia ar, ko gero, net įgimta manija.*“

⁹ *Ibid.*, p. 68. „*Šis prietaras – patogus įnagis to rankose, kuriam duota galia valdyti arba šiaip žmonėms vadovauti, todėl dresuojant žmones pirmiausia reikalaujama palaikyti ir ugdyti garbės jausmą (...).*“

skirtingos¹⁰. Dėl savo neuniversalumo ji politinei filosofijai nėra analitiškai reikšminga. Garbės kodeksų ir normų susietumas su konkrečia istoriškai determinuota kultūra, kurioje įtvirtinamos socialinės hierarchijos tarp žmonių, daro garbės sąvoką netinkamą ir neaktualią moderniai emancipacijos ir egalitarizmo idėjomis grįstai normatyvinei teorijai. Garbė, geriausiu atveju, tegali būti antropologinių studijų objektas, bet ne politiškai reikšminga sąvoka. 3. Garbė nurodo individo ambiciją iškilti virš kitų, todėl neatlieka teigiamo auklėjamojo vaidmens egalitarinėje visuomenėje. Garbė padidina ir skatina esamas nelygybes visuomenės struktūroje – t. y. hierarchijas ir privilegijas. Tai demotyvuoja žemąsias klases, marginalizuotas grupes ir neturtinguosius išvis stengtis dalyvauti politiniame gyvenime.

Adaptacinis argumentas šiuolaikinių autorių tekstuose iškyla kaip reakcija į kritinį argumentą ir jo išvadą apie garbės sąvokos neaktualumą dabartinei politinei teorijai. Adaptacinis argumentas pabrėžia garbės sąvokos istoriškumą, gebėjimą keistis ir išsišaknijimą į demokratinių visuomenių pasaulėžiūrą. Tokio požiūrio šalininkų supratimu, garbės neįmanoma eliminuoti iš politiką aiškinančių sąvokų lauko būtent dėl jos susietumo su dabartinių visuomenių istorine raida. Garbė turi būti adaptuota demokratinei istorinei situacijai (taip atsakant į kritinį argumentą), bet ne delegitimuota ar pakeista kitomis sąvokomis (tokiomis kaip orumas ar teisė). Pabrėžtina potenciali garbės sąvokos nauda aiškinant demokratinių visuomenių principus. Pagrindiniai demokratijai adaptuotos garbės sąvokos reikalingumo argumentai yra du: auklėjamasis ir legitimacinis. 1. Performulavus garbės koncepciją į labiau individualistinę idėją, ji nebeprieštarautų demokratiniam egalitarizmui. Taip būtų išspręsta garbės kritikų nurodoma problema. Labiau kaip individualaus charakterio savybė ir mažiau kaip socialinių vaidmenų sistema suprantama garbė būtų

¹⁰ Pavyzdžiui, feodalinėse Europos tautų visuomenėse dvikovos laikytos garbingu dalyku, o savižudybė – gėdingu. Senovės Romos visuomenėje – atvirkščiai; savižudybė buvo pateisinama garbės argumentais, o dvikovos buvo laikomos vulgaria veikla, tinkama barbarams ir gladiatoriams. Išraiškingą pavyzdį pateikia Titus Livijus, aprašydamas karvedžio Gajaus Marijaus istoriją (žr. Titus Livius, *The History of Rome* [interaktyvus, žiūrėta 2021-11-25], <http://www.gutenberg.org/ebooks/19725>).

naudinga demokratinėi visuomenei, nes teiktų motyvacinį pagrindą piliečiams stengtis dalyvauti viešajame gyvenime. Demokratijai adaptuota garbės sąvoka šitaip galėtų būti vaistas nuo konformizmo ir piliečių pasyvumo. 2. Demokratijai adaptuota garbės sąvoka yra naudinga, nes pagrindžia nerepresinių socialinių hierarchijų, kurios yra būtinos net egalitarinėje visuomenėje, reikalingumą. Garbė leidžia normatyviškai atskirti tinkamus valdyti atstovus nuo netinkamų, nusipelnusių nuo atsitiktinių.

Adaptacinį argumentą naudojantys šiuolaikiniai filosofai tiki demokratinį egalitarizmo ir emancipacijos principų teisingumu, tik ieško būdų instrumentiškai priderinti garbės sąvoką prie tų principų. Aiškiausias būdas, kaip jų tekstuose garbė adaptuojama demokratinėi teorijai, – tai papildomų sąvokų įterpimas į analitinę skirtį tarp objektyvaus ir subjektyvaus garbės dėmenų (minėtas skolinys iš Schopenhauerio sampratos). Šie autoriai sukuria tokias sąvokas kaip „lygybės garbė“, „asmeninė garbė“, „moderni garbė“, kurios, jų sumanymu, turi garbės sąvoką artinti link egalitarinio turinio. Demokratijai adaptuota garbė sušvelninama ligi lygios pagarbos arba asmens pripažinimo principų.

Kritinio ir adaptacinio argumentų atskyrimas leidžia sistemingai įvertinti ir palyginti dabartinės garbės sampratas. Toliau pristatant ir palyginant šiuolaikinius garbę tiriančių autorių tekstus bus nubrėžti konceptualūs garbės sąvokos tyrimų lauko kontūrai.

2. Kritinis ir adaptacinis argumentai šiandieninėse garbės sampratose

Pirmoje atgimusį teoretikų susidomėjimą garbe XX a. pabaigoje žyminčioje analizėje P. Bergeris teigia, kad garbė – tai ideologinės kontrolės mechanizmas, susiejantis žmogaus tapatybę su konkrečiu instituciniu vaidmeniu¹¹. Garbė nusako normas, kurios įtvirtina hie-

¹¹ Peter Berger, „On the Obsolescence of the Concept of Honor“, in *Revisions: Changing Perspectives in Moral Philosophy* (Notre Dame (Indiana): Notre Dame University Press, 1983), 172–177.

rarchijų natūralumą praktiniame gyvenime: socialiai vertingus vaidmenis atliekantys žmonės yra labiau gerbiami nei tie, kuriems tenka mažiau vertingi. Vertės sampratą suformuoja konkrečios visuomenės kultūrinis kontekstas (turtas, kilmė, dorumas, nuopelnai ar kt.). Bergeris teigia, jog garbės sąvoka tuo reikšmingesnė kasdieniame gyvenime, kuo stipresnės socialinės hierarchijos visuomenėje¹². Feodalinė visuomenė, remiantis tokiu supratimu, turi stipriausią garbės jausmą. Žmonių skirstymą į nevienodo vertingumo socialines grupes Bergeris laiko nedemokratišku ir smerktinu rudimentu. Garbės sąvokos nuosmukis tiesiogiai susijęs su modernios savimonės, kurią geriau paaiškina orumo, emancipacijos ir individo teisių sąvokos, įsitvirtinimu. Tiek garbės, tiek orumo sąvokos sieja individo savimonę su visuomene, bet demokratijoje antroji tai daro geriau. Pasak Bergerio, garbė žmogaus tapatybę susieja su instituciniais vaidmenimis, o moderni orumo sąvoka pabrėžia žmogaus tapatybės autonomiją nuo institucinių vaidmenų¹³. Pirmu atveju žmogus savo tapatumą randa tik prisiimdamas jam paskirtus socialinius vaidmenis. Antru atveju tapatybę randama savyje atsiribojant nuo išoriškai primetamų vaidmenų. Garbė nurodo socialinį statusą ir vieni grupių atskyrimą nuo kitų, todėl modernybėje tai tampa retrogradine sąvoka. Moderni visuomenė grįsta nebe natūralistinėmis hierarchijomis, o egalitarizmo ir kolektyvinio suverenumo idėjomis. Garbės sąvoka turi prasmę tik visuomenėje, kurioje yra stabilios socialinės institucijos ir vaidmenys, o individas randa savo tapatybę tuose vaidmenyse. Modernybėje tokio stabilumo nebėra. Bergerio teigimu, garbės nykimas nulėmė etinę pažangą, pripažįstant kiekvieno žmogaus orumą ir teises. Bergerio analizė gerai atitinka kritinį argumentą grynąja forma. Čia nematoma garbės sąvokos nauda demokratijos supratimui, tiesiog konstatuojamas garbės neaktualumas, kai politinėje teorijoje įsitvirtina geriau modernias visuomenes paaiškinančios sąvokos, kaip antai orumas ar žmogaus teisės.

¹² *Ibid.*, p. 174–175, 181.

¹³ *Ibid.*, p. 177.

Daug mažiau kritiška atrodo antropologinė Juliano Pitt-Riverso keliuose skirtingu laiku parašytuose tekstuose išplėtotą garbės sampratą. Pitt-Riversas garbės sąvoką aiškina derindamas empirinius įvairių Viduržemio regiono kultūrų tyrimus su istorine literatūros analize. Autorius garbę apibrėžia pasitelkęs panašią šopenhauerišką dichotomiją, kuri būdinga ir daugumai straipsnyje aptariamų autorių. Garbė, jo supratimu, – tai santykis tarp asmens savivertės ir tos savivertės socialinio pripažinimo¹⁴. Pitt-Riversui garbė reiškia integralų santykį tarp asmeninio jausmo ir kolektyvinio pripažinimo. Konceptualiai autoriaus apibrėžimas kiek painus, nes minimas integralus santykis lieka miglotas, apsiribojama tik skirtingų empirinių pavyzdžių aprašymu, užuot sistemingai pagrindus sąvoką. J. Pitt-Riverso teigimu, garbė integruoja kelias reikšmes: moralinės vertės matą, moralinį idealą, taip pat elgesio standartą ir socialinio statuso veiksnį¹⁵. Kitaip tariant, garbė vienu metu yra ir asmeninis jausmas, krei­pantis bei motyvuojantis asmeninį elgesį, ir kolektyvinis standartas, leidžiantis aplinkiniams vertinti ir legitimuoti tą elgesį. Tai gana platus apibrėžimas, iki galo nenurodantis determinuojančių ryšių tarp asmens savivertės ir kolektyvo. Apskritai, Pitt-Riverso sampratai būdingas neišplėtotas adaptacinis argumentas, be kritinio dėmens. Garbė matoma kaip visose kultūrose (net demokratinėse) aktuali ir empiriškai pagrįsta sąvoka. Taigi garbės adaptacija su demokratiniais principais yra konstatuojama kaip istoriška ir natūrali, taip atmetant kritinį argumentą apie šios sąvokos neaktualumą. Kita vertus, autoriaus koncepcija yra neužbaigta, todėl nesvarsto garbės adaptacijos prie demokratijos tikslingumo ar jos mechanizmo.

Frankas Hendersonas Stewartas yra bene daugiausia cituojamas iš garbės sąvoką tiriančių autorių. Jis garbę vertina kaip junginį tarp

¹⁴ Julian Pitt-Rivers, „Honour and Social Status“, in J. Peristiany (ed.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1966), 21.

¹⁵ Julian Pitt-Rivers, „Honor“. Lecture at the British Academy (16 November 1995), p. 229–230 [interaktyvus, žiūrėta 2021-11-15], <https://www.britac.ac.uk/pubs/proc/files/94p229.pdf>.

individo asmeninių savybių ir socialinės padėties. Stewarto apibrėžimas: „*Garbė – tai asmens teisė į pagarbą mainais už nustatytą standartų laikymąsi.*“¹⁶ Anot jo, garbę dera matyti kaip individo teisę. Tai teisė, kad su individu būtų elgiamasi kaip su turinčiu tam tikrą vertę. Teisė tiek asmeniui laikyti save vertu pagarbos, tiek reikalavimas išoriniam pasauliui pripažinti tokią teisę¹⁷. Čia labai ryškus individualus garbės dėmuo ir jo pirmumas prieš socialinį. Stewarto apibrėžimas labai panašus į tai, ką Bergeris vadina orumu, tačiau pridėdama išlyga asmeniui laikytis viešųjų standartų. Stewartas gana tiesiogiai taiko Schopenhauerio analitinę skirtį tarp išorinio ir vidinio garbės sąvokos dėmenų. Pirmasis nusako viešos reputacijos, antrasis – asmens charakterio lygmenis¹⁸. Pabrėždamas kiekvieno dėmens ribotumus, autorius siūlo šiuos dėmenis sujungti įvedant teisės sąvoką. Garbė turi nurodyti asmens savybių rinkinį, kuris pagrindžia to asmens teisę tikėtis aplinkinių socialinio pripažinimo. Stewarto supratimu, garbės (kitaip nei orumo) galima netekti, nesilaikant viešųjų normų¹⁹. Stewartas nesutinka su Pitt-Riverso teiginiu, kad garbė, tarp kitų dalykų, priklauso ir jausmų sričiai²⁰. Negarbė ir gėda gali egzistuoti pačiam ją patiriančiam asmeniui apie tai nieko nežinant (pvz., neištikimybės atveju) – asmeninė garbė nebūtinai yra akivaizdi viešai. Lygiai taip pat gėda gali būti jaučiama tik privačiai, be jokių viešų pasekmių. Negalima gėdos laikyti priešinga sąvoka garbei, nes gėda yra tik jausmas, o garbė – socialinį statusą ir asmens vertę kitų akyse apimanti sąvoka²¹. Gėdos priešingybė yra puikybė, o ne garbė. Vis dėlto autorius nepaaiškina, kas sudaro tas viešąsias normas, kurių reikia laikytis, norint gauti „teisę į pagarbą“. Stewarto sampratoje iki galo nepaaiškinama, prie kokių būtent kolektyvinių normų savo asmeninį charakterį turėtų derinti individas – kultūrinių? politinio re-

¹⁶ Stewart, p. 21, 54, 145.

¹⁷ *Ibid.*, p. 21.

¹⁸ *Ibid.*, p. 10–12, 16.

¹⁹ *Ibid.*, p. 23.

²⁰ *Ibid.*, p. 33.

²¹ *Ibid.*, p. 112–113, 122–129.

žimo? etinių? religinių? ar dar kitų. Stewartas aprašo, kaip garbės samprata istoriškai transformavosi iš socialinio statuso kategorijos į sąvoką, nurodančią charakterio savybę²². Autorius apie garbę kalba kaip apie asmeninę charakteristiką, kuri konkrečiame kolektyve *de facto* pripažįstama kaip vertinga ir kuri virsta teise į pripažinimą²³. Stewartas vengia nagrinėti socialines institucijas ar politinius režimus. Jis Immanuelio Kanto etikos dvasia sujungia asmens charakterį su visuomenės normomis per teisės sąvoką ir tai vadina garbe. Stewarto samprata gerai derina kritinį ir adaptacinį argumentus. Garbė čia laikoma politiškai problemiška ir žalinga, jeigu jos nematome kaip individualios teisės. Adaptacinis aspektas pabrėžia sąlygą individui laikytis viešųjų normų, tačiau garbė čia daugiausia suprantama kaip individo charakteristika, įtvirtinama per teisės sąvoką. Stewartas šitaip nurašo bet kokią ikidemokratinės garbės sąvokos legitimumą (kritinis argumentas); bet sukonstruoja individualizuotą ir universalizuotą (teisei pajungtą) jos pakaitalą (adaptacinis argumentas).

Panašiai kaip Bergeris garbės nesuderinamumą su lygybės principu pristato ir Alexanderis Welshas. Plačioje istorinėje garbės prasmių apžvalgoje šis autorius aprašo įvairias skirtingas garbės sampratas Vakarų literatūroje, nuo Antikos iki Apšvietos laikų. Welshas įdomiu kampu supriešina garbės sąvoką su Kanto moralės filosofija, taip išryškindamas kritinius argumentus prieš garbę, kaip natūralizuotas socialines hierarchijas įtvirtinančią idėją²⁴. Vis dėlto Welshas nemano, kad prieštaravimas universalistinei modernių laikų moralės sampratai gali būti garbės sąvokos diskreditavimo priežastis²⁵. Anot jo, garbė lieka neišvengiama politinės filosofijos tema būtent dėl savo istoriškai įsitvirtinusios socialinės funkcijos. Welshas sutinka tiek su Bergerio kritiniu argumentu, tiek su Stewarto adaptaciniu argumentu pats nesiūlydamas inovacijų šiai sąvokai. Autorius tiesiog kons-

²² *Ibid.*, p. 34–39.

²³ *Ibid.*, p. 145.

²⁴ Alexander Welsh, *What is Honor?: A Question of Moral Imperatives* (Yale University Press, 2008), 151–168.

²⁵ *Ibid.*, p. 199–210.

tatuoja garbės adaptacijos prie demokratinių principų poreikį, kaip politinės filosofijos neišvengiamybę. Garbės sąvoka sunkiai dera su demokratija, bet neišvengti.

Kwame'è Anthony'is Appiah'a knygoje *The Honor Code* pateikia originalią ir visame sąvokos tyrimų lauke išsiskiriančią garbės sampratą. Appiah'a istorinėje lyginamojoje atvejų analizėje tiria garbės kodeksų kaitos momentus. Knygoje pakartojamas kritinis argumentas, kad garbės kuriamos socialinės hierarchijos yra abejingos modernioms moralės normoms. Appiah'os aprašomi istoriniai pavyzdžiai parodo įvairių tautų garbės kodeksuose įtvirtintų barbariškų tradicijų gyvybingumą net ir progresyvioje moralinėje ir teisinėje aplinkoje²⁶. Pagrindinė mintis, kad universalūs moraliniai argumentai, nukreipti prieš brutalias garbės nuostatų įtvirtintas praktikas (pvz., tyčinis kūno deformavimas senovinėse kultūrose), buvo žinomi seniai, bet neturėjo jokio poveikio toms praktikoms. Garbės kodeksų kaitos istorinė raida vyksta atskirai nuo moralinių ir teisinių normų raidos (pvz., dvikovos Europoje egzistavo daug amžių po to, kai buvo teisiškai uždraustos ir moraliai pasmerktos). Tik praktikai tapus gėdinga ir nepriimtina socialiai privilegijuotiems žmonėms (elitui), ji būdavo panaikinama iš visuomenės gyvenimo. Garbės kodeksų neįmanoma pakeisti moraliniais argumentais. Taigi Appiah'a atmeta kritinį argumentą apie garbės neaktualumą dėl nesuderinamumo su modernia morale. Jo analizė rodo, kad garbės gyvybingumas nėra determinuotas moralės ar teisės normų raidos, todėl kritinis argumentas jai negalioja. Skirtingai nei Bergeris, Appiah'a akcentuoja ne institucinę ir ekonominę sąrangą, o kultūrinio konteksto reikšmę socialinių hierarchijų pateisinimui. Anot Appiah'os, garbės standartai kinta, bet nėra nuleidžiami iš viršaus. Dvikovos išnyko, kai tapo vulgarumo simboliu – veikla, kuria užsiima prasčiokai ir kriminalai, – o ne tada, kai buvo pasmerktos moralės normų, įstatymų ir institucijų²⁷. Socialinis konsensusas yra svarbesnis veiksnys nei įstatymai, moralės normos,

²⁶ Kwame Anthony Appiah, *The Honor Code* (W. W. NORTON & COMPANY, 2011), 24–48, 118–120.

²⁷ *Ibid.*, p. 114–121.

politinė nauda, filosofinės idėjos (garbė gali jų nepaisyti). Appiah'a atmeta kritinį argumentą ir pabrėžia ribotą adaptacinį argumentą. Garbė gali adaptuotis ir adaptuojasi prie istoriškai kintančio socialinio konteksto, bet jos neišmanoma instrumentizuoti. Adaptacija yra ne teoretiko projektas, o natūralios kultūros raidos dalykas. Appiah'a nesiūlo sąvokų inžinerijos, tik konstatuoja garbės, kaip istorinę raidą turinčios sąvokos, reikšmingumą, taip atmesdamas kritinį argumentą apie garbės netinkamumą moderniai visuomenei.

Kritinis garbės siejimas su socialine nelygybe savitai plėtojamas Roberto Oprisko fenomenologinėje studijoje. Šis autorius garbę apibrėžia kaip skėtinę sąvoką, kuri per antrinių sąvokų sistemą hierarchiškai struktūruoja visuomenę, paskirstydama vertes asmenims ir grupėms²⁸. Taigi garbė čia matoma kaip socialinės vertės paskirstymo mechanizmas, kuris apibrėžia individo socialinį vertingumą ir taip politizuoja jo tapatybę²⁹. Anot Oprisko, garbė nepelnytai nuvainikuota socialiniuose moksluose, perdėtai akcentuojant kritinį argumentą, kad tai nelygybės pateisinimo mechanizmas. Garbė autoriui yra socialinės patirties klausimas – t. y. fenomenologija. Oprisko tikslas – aprašyti garbės reikšmes ir jų politines išraiškas³⁰. Autorius akcentuoja instrumentinę garbės sąvokos galią kurti socialines hierarchijas. Garbė politizuoja individo tapatybę – įtraukia ją į socialines hierarchijas³¹. Oprisko pateikia savo garbės apraiškų katalogą, pagal kurį garbės sąvoka įgauna šešias reikšmes kaip individui išorinė (t. y. socialinė) kategorija: prestižas, gėda, veidas / tapatumas, pagarba, suteikta garbė, šlovė; ir dvi reikšmes kaip vidinė individo savimonei kategorija: garbingumas, orumas. Paėliui aptardamas minėtas garbės reikšmes Oprisko apibendrina, kad garbė yra daugiafe-nomenė sąvokų sistema³², kuri brėžia socialinio gyvenimo ribas. Garbė disciplinuoja gyvenimą, pasakydama, kas yra natūrali pareiga,

²⁸ Robert Oprisko, *Honor: A Phenomenology* (Routledge, 2014), 3–4.

²⁹ *Ibid.*, p. 55, 155.

³⁰ *Ibid.*, p. 25.

³¹ *Ibid.*, p. 52.

³² *Ibid.*, p. 48, 147–155.

o kas – draudimas. Garbė skatina kolektyvinį veiksma, kuris peržengia individų savanaudiškumą ir taip suaudžia individus į liaudį. Oprisko tekstas neneigia garbės aktualumo, bet gerai atitinka kritinio argumento esmę. Nors nesiūloma garbės ignoruoti politinėje filosofijoje, bet į sąvoką žiūrima kaip į politinių / moralinių problemų šaltinį, kurį reikia suprasti ir priimti kaip iššūkį. Nėra tikslo garbę adaptuoti prie demokratijos, nes ji laikoma savaime gyvybinga ir problemiška socialinės realybės dalimi.

Filosofas Peteris Olsthoornas, panašiai kaip Oprisko, sutinka, kad garbė yra socialines hierarchijas legitimuojanti idėja, todėl sunkiai dera su egalitarinės visuomenės vertybėmis. Kartu autorius gina instrumentinę šios idėjos naudą demokratinei politikai. Anot Olsthoorno, žmonių noras sulaukti aplinkinių pripažinimo ar aploдимentų yra stiprus motyvas elgtis socialiai naudingai³³. Olsthoornas, kaip ir prieš tai minėti autoriai, garbę apibrėžia per vidinį ir išorinį dėmenis. Vidinis dėmuo, kurį autorius vadina dorybingumu / sąžiningumu (angl. *integrity*), reiškia individo ištikimybę sau pačiam, neatsižvelgiant į aplinkinių nuomonę³⁴. Išorinis dėmuo nurodo viešos reputacijos veiksnį, kur garbė reiškia asmens vertę aplinkinių akyse³⁵. Anot autoriaus, garbę kritikuojantys argumentai neįvertina būtent tokio sąvokos dvilypumo ir nepagrįstai nuvertina išorinį garbės dėmenį, kuris nėra nesuderinamas su egalitarizmu ar modernia etika. Demokratinių laikų (t. y. nuo XIX a. pradžios) garbės transformacijos leido atsirasti nacionalinėms garbės ir patriotizmo sampratoms, kuriose garbės sąvoka įgavo ištikimybės politiniam kolektyvui reikšmę³⁶. Garbė tapo bendra visiems piliečiams, o ne atskira kiekvienai jų klasei ar luomui. Olsthoorno teigimu, politinė filosofija nepelnytai užmiršo būtent kolektyvistinę garbės sąvokos funkciją. Garbė yra senas ir efektyvus moralinis stimulus elgtis teisingai, garbė taip pat atlieka informacinį vaidmenį bendruomenei – parodo pavyzdinius elgesio

³³ Olsthoorn, p. 5–8, 12.

³⁴ *Ibid.*, p. 105–117.

³⁵ *Ibid.*, p. 159.

³⁶ *Ibid.*, p. 73–75.

modelius, į kuriuos siūloma orientuotis³⁷. Olsthoornas garbės sąvokos užmarštį demokratiniiais laikais aiškina ekonomistiniu žmogaus ir politikos sampratų, taip pat individo moralės autonomijos sampratos išsigalėjimu³⁸. Garbė vis labiau suvokiama kaip vidinė savybė, prilygstanti tiesiog dorybingumui. Ji vis mažiau tapatinama su visuomenės normomis ar statusais. Šitaip vis mažiau matoma socialinė garbės reikšmė, kuri gali būti naudinga demokratinėms valstybėms. Garbės kritika ignoruoja garbės socialinį naudingumą, integruojant žmones į kolektyvą. Olsthoornas polemizuoja su dauguma šiuolaikinių garbę tiriančių autorių ir pabrėžtinai siūlo adaptacinį argumentą. Anot Olsthoorno, garbę nagrinėjantys teoretikai menkai ją įvertina kaip kolektyvinę kategoriją, o labiau kaip vidinę savybę (Appiah'a, Stewartas) ir ją grindžia daugiau literatūriniais ir antropologiniais pavyzdžiais nei politinės filosofijos argumentais. Oprisko, jo teigimu, daugiau aiškina lingvistines garbės sąvokos variacijas, neaptardamas istorinio konteksto³⁹. Olsthoorno teigimu, orumas negali būti garbės sąvokos pakaitalas (Bergerio argumentas), nes orumas, skirtingai nei garbė, nėra veiksmus motyvuojantis veiksnys. Garbė yra platesnio spektro sąvoka nei sąžinė, nes apima ne tik asmens vidinį dėmenį, bet ir išorinį: jai svarbi tiek asmens savivertė, tiek aplinkinių įvertinimas⁴⁰. Olsthoornas siūlo garbės sąvoką dėl jos atliekamos kolektyvistinės funkcijos taikyti demokratinių principų analizei. Autorius siūlo ne modifikuoti garbės sąvoką, bet ieškoti instrumentinio jos panaudojimo demokratinių principų pagrindimui.

W. L. Sessionso pateikiama lingvistinė garbės sąvokos analizė sa-vaip interpretuoja Stewarto garbės, kaip teisės į pagarbą, apibrėžimą. Sessionsas knygoje aprašo ir suklasifikuoja kasdienį garbės sąvokos vartojimą į sąvokų sistemą. Autorius siekia nupiešti savotišką garbės sąvokos vartosenos žemėlapį, išskirdamas tokius sąvokos prasmių ti-pus: suteikta garbė, nuopelnų garbė, statuso garbė, pasitikėjimo gar-

³⁷ *Ibid.*, p. 157.

³⁸ *Ibid.*, p. 59–61, 62–69.

³⁹ *Ibid.*, p. 4.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 7.

bė, įsipareigojimo garbė, asmeninė garbė ir garbė kaip kodeksas⁴¹. Iš visų tipų autorius daugiausia dėmesio skiria „asmeninei garbei“ ir ją laiko tinkamiausia sąvokos versija, leidžiančia pagrįsti individo charakterio ir viešųjų normų ryšį ir taip sustiprinti Stewarto apibrėžimą. Anot Sessionso, asmeninė garbė suponuoja rūpestį ne vien savimi ir kitais bendrijos nariais, bet ir pačia bendrija kaip visuma. Garbė yra viešojo gyvenimo kategorija, mat individo nusiteikimas vadovautis garbės kodeksu turi būti suprantamas lygia greta su bendruomenė saistančiu kodeksu – su socialiniu kontekstu, kuriame asmeninis vadovavimasis taisyklėmis turi aiškią dorovinę prasmę⁴². Autoriaus siūlomas sąvokos apibrėžimas beveik toks pat kaip Stewarto, tik, užuot akcentavus asmens charakterio dėmenį, labiau pabrėžiami komunitariniai kalbinės bendrijos, tradicijos, kultūrinės tautos aspektai. Sessionsas įrodinėja, kad iš principo negali būti universalios garbės sąvokos, o tik skirtingų sąvokų laukas⁴³. Garbė jis supranta kaip metasąvoką, sujungiančią visas visuomenėje egzistuojančias nuomones apie dorą elgesį į suprantamą ir prasmingą visumą⁴⁴. Sessionsas tipologizuoja kasdienėje vartosenoje atrandamas garbės prasmes ir daro išvadą, kad garbę kritikuojantys teoretikai (jų konkrečiai neįvardija) nemato visų galimų lingvistinių garbės sąvokos prasmių, o tik redukuoja sąvoką į kelis ją analizuojant išskirtus tipus⁴⁵. Sessionsas mėgina parodyti, kad garbės sąvokos kritika tėra siauro į individą orientuoto jos supratimo pasekmė. Anot jo, garbės sąvoka sujungia individo ir bendruomenės lygmenis į integralią dorovinę visumą. Toks reiškinytis kaip garbingas individas gali egzistuoti tik specifinėje bendruomenėje, kurioje garbės kodeksas realiai veikia⁴⁶. Garbė, Sessionso supratimu, yra komunitarinė dorybė: garbės kodeksas su-

⁴¹ William Lad Sessions, *Honor for Us* (New York: Bloomsbury, 2010), 10–11, 14–15, 17–18, 20–22, 26, 27–29.

⁴² *Ibid.*, p. 30–31, 173–174.

⁴³ *Ibid.*, p. 8–9.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 187–190.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 155–156.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 177–185.

ponuoja grupės narių rūpestį vienas kitu ir bendraja nauda. Sessionso argumentas yra grynai adaptacinis, mėginantis instrumentiškai višas *de facto* dabartinėje visuomenėje randamas lingvistines sąvokos prasmės suvesti į vieną metasąvoką. Tai panašu į mėginimą iš buitinės sąvokų įvairovės indukciskai nulipdyti patogią idėją.

Anthony'is Cunninghamas, kaip ir Sessionsas, atlieka garbės sąvokos lingvistinę analizę, tik ją papildo istorinio konteksto aptarimu. Šis autorius mėgina pasiūlyti savo demokratiniam laikams adaptuotą sampratą, kurią pavadina *moderniųjų garbe*. Cunninghamas, kaip būdinga garbę tiriantiems autoriams, pradeda nuo dviejų garbės sąvokos lygmenų (vėl Schopenhauerio analitinė skirtis) interpretacijos. Garbė gali būti suprantama horizontaliai ir vertikaliai: pirmoji nurodo statusą dėl priklausymo tam tikrai grupei (pagarba vien už buvimą nariu); antroji nurodo pagarbą už išskirtinius nuopelnus. Garbė apima ne vien savęs vertinimą, bet ir aplinkinių vertinimą; maža to, dar ir aplinkinių rodomą pagarbą⁴⁷. Neužtenka tik vertinti ir žinoti, kad žmogus garbingas, bet turi būti rodoma ir atitinkama tuo žinojimu grįsta pagarba. Savivertės nepakanka, turi būti ir išorinis įvertinimas (reiškiant pagarbą). Cunninghamas, panašiai kaip Bergeris, ikidemokratinę garbės idėjos istoriją vadina nelygybės ir privilegijų istorija. Autorius siūlo garbės sąvoką performuluoti siekiant egalitariškesnio ir humaniškesnio turinio ir tam tikslui sukuria sąvoką *moderni garbė*⁴⁸. Anot Cunninghamo, esminiai *modernios garbės* elementai yra: orumas, drąsa, ištikimybė, sąžiningumas, tvirtumas, atjauta ir dėkingumas⁴⁹. Cunninghamas orumą integruoja į garbės sąvoką, jį apibrėždamas kaip asmens įsitikinimą savo vertingumu. Tokia sąvokų inžinerija leidžia autoriui garbės sąvoką derinti su humanizmu ir universaliomis bendražmogiškoms vertybėmis. Autorius teigia, jog garbė yra itin svarbus kriterijus priskiriant vertes mus supantiems objektams. Garbė daug geriau negu alternatyvios etinės sąvokos paaiškina, kodėl vieni dalykai mums yra vertingi, o kiti – ne. Anot

⁴⁷ Anthony Cunningham, *Modern Honor* (Routledge, 2015), 12–15.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 48–49, 69, 98–100, 107–110.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 69–73.

Cunninghamo: „*Garbės jausmas yra mums elementariausia etinė partitis, kai mes mėginame apibrėžti save.*“⁵⁰ Apskritai, autorius mėgina garbės sąvoką apibrėžti etiniais argumentais ir taip atremti garbės sąvokos kritiką dėl neuniversalumo. Cunninghamo argumentas yra akivaizdžiai adaptacinis savo mėginimu pasitelkus sąvokų inžineriją garbę integruoti į demokratinius principus.

Tamleris Sommersas, kaip ir Cunninghamas, mėgina garbę suprasti kaip etinę sąvoką. Sommerso teigimu, moderniose demokratinėse teorijose garbė nefigūruoja kaip svarbi moralinė kategorija dėl to, kad moralės filosofiją monopolizavo ginčai tarp deterministų (utilitarizmo atstovai) ir laisvos valios šalininkų (pvz., Johnas Rawlsas ir jo sekėjai), į kuriuos garbės sąvoka netelpa⁵¹. Anot Sommerso, šią sąvoką sunku konceptualizuoti, nes garbei moralės klausimuose netinka deterministinis požiūris; kartu garbės sąvoka nesureikšmina ir laisvos valios. Sommersas deklaruoja siekį aktualizuoti etinę garbės svarbą egalitarinių visuomenių normatyvinėje teorijoje⁵². Autoriaus mintis gana panaši į Sessionso siekiu atmesti garbės kritiką, kuri akcentuoja etinius laisvos valios ir egalitarizmo argumentus. T. Sommersas garbę siūlo matyti kaip motyvacinį veiksnį, skatinantį aktyviai gyventi visuomenėje, užuot buvus pasyvią ir paklusnią centrinei valdžiai. Nenuolankumo valdžiai argumentas šiam autoriui itin svarbus. Sommersas įrodinėja, kad garbės kodeksai (priešingai nei teigia garbės kritikai) stiprina grupės narių solidarumą ir egalitarizmą⁵³. Garbės nebuvimą liberaliosiose demokratijose jis sieja su perdėtu bailumu, bendruomenišku ir asmeninės atsakomybės jausmo mažėjimu⁵⁴. Knygos moralas – garbės sąvoką reikia gražinti į etikos ir politinės filosofijos tyrimus, nes tai geriausias vaistas nuo liberaliojoje demokratijoje natūraliai stiprėjančio valdžios paternalizmo. Autorius siūlo pažabotą garbę, kuri neprieštarautų liberaliajai demokratijai, bet ją praturtintų

⁵⁰ *Ibid.*, p. 128.

⁵¹ Tamler Sommers, *Why Honor Matters* (New York: Basic Books, 2018), 2–5, 6.

⁵² *Ibid.*, p. 9.

⁵³ *Ibid.*, p. 86–97.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 45–69.

stipresniu individo doroviniu susietumu su kolektyvu. Sommersas derina kritinį ir mažiau adaptacinį argumentus – pripažįsta garbės neaktualumą dabartinei politinei filosofijai dėl neuniversalumo ir priešingumo moderniai moralei; kartu jis mėgina garbės sąvoką reformuluoti taip, kad ji neprieštarautų demokratiniams principams ir vėl būti aktuali. Šiai sampratai būdingas instrumentinis požiūris į garbės sąvoką, paviršutiniškai paminint jos potencialų politinį naudingumą demokratijoje.

Panašų kaip Sommersas garbės pritaikymo liberaliajai demokratijai sumanymą plėtoja Sh. R. Krause'ė knygoje *Liberalism with Honor*. Čia pabrėžiamas nebe etinis lygmuo, o lemiamą istorinio konteksto įtaką garbės sampratai. Istorinės kaitos argumentas autorei leidžia integruoti garbę į demokratines koncepcijas. Krause'ė siekia reformuluoti garbės sąvoką, kad ji nutoltų nuo nelygybės ir socialinių hierarchijų natūralizavimo funkcijos. Krause'ė mėgina istorine atvejų analize suderinti politinius liberaliosios demokratijos principus su Charles'io Louis de Montesquieu teorijoje pateikiama garbės, kaip valdymo principo, samprata⁵⁵. Iš esmės autorė siūlo garbę suprasti kaip istoriškai kintantį asmens dorybingo gyvenimo pavadinimą, kurio išlikimui demokratinėje visuomenėje būtina atsiriboti nuo socialinės nelygybės teisinimo ir adaptuoti liberalius principus. Krause'ės teigimu, asmens išskirtinumo ir aplinkinių pripažinimo siekis yra svarbus nepaklusnumo tironiškai valdžiai pagrindas. Šią mintį suformulavo dar Montesquieu, garbę siedamas su monarchine santvarka, kur karaliaus ambicijas riboja jo pavaldinių ambicijos, taip sudarydamas harmoningą politinį etosą, neleidžiantį taikstyti su neribota valdžia⁵⁶. Krause'ės nuomone, garbė – tai tradicijos ir bendro gyvenimo kuriamos taisyklės, nekylančios nei iš individo, nei iš Dievo ar gamtos⁵⁷. Garbės idėja atsiranda tik sociume ir šia prasme yra socialinės prigimties. Savo ruožtu, demokratiniais emancipacijos ir egalitariz-

⁵⁵ Sharon R. Krause, *Liberalism with Honor* (Harvard University Press, 2002), 127, 188–190.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 32–33.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 47–48.

mo principais grįstas šiuolaikinis sociumas diktuoja ir savitą garbės sampratą, kuriai būdingos jau kitos dorybės nei Montesquieu laikais, bet kuri atlieka tą pačią valdžios ribojimo funkciją. Krause'ė naudoja tiek kritinį, tiek adaptacinį argumentus. Pripažįstamas garbės, kaip socialines hierarchijas legitimuojančios idėjos, neaktualumas moderniems laikams. Kartu siūloma ją adaptuoti liberaliajai demokratijai, performuluojant ją į labiau individualią charakteristiką. Taip suprantama garbė neprieštarutų demokratiniam egalitarizmui, bet atliktų pageidaujama politinės valdžios kontrolės funkciją.

Jameso Bowmano istorinis garbės tyrimas yra įdomus tuo, kad bent iš dalies skeptiškai vertina garbės sąvokos integravimo į demokratines koncepcijas galimumą. Autorius aprašo procesus, kaip demokratinė etika delegitimavo garbės idėją Vakarų visuomenėse, nors jos poreikio ir nepanaikino. Anot autoriaus, Vakarų istorikų darbai apie garbę yra lėkšti, mat apsiriboja neomarksistiniais argumentais, kurie garbę prilygina kontrolės mechanizmui arba patetiškai sutapatina su patriarhalizmu⁵⁸. Bowmanas garbę apibrėžia taip: „<...> *mums rūpimų žmonių, kurie mums lygūs ir turi galią vertinti mūsų elgesį, gera nuomonė apie mus.*“⁵⁹ Garbės standartus šiuolaikinėse visuomenėse jaučia visi (pvz., gėdos jausmas), tik garbė nebėra kultūriškai reikšminga kategorija. Anot Bowmano, demokratiniams egalitarizmo ir emancipacijos principams subordinuota garbės sąvoka praranda savo prasmę. Asmeninė garbė (apie kurią kalba Sessionsas ir Stewartas) yra paradoksas – garbė negali būti individuali, nes ji visada turi remtis bendrais standartais. Demokratizuota garbės sąvoka tapo suprantama kaip grynai gynybinė, pasyvi, atliepianti išskylančius iššūkius, bet jų neprovokuojanti⁶⁰. Bowmano tokia samprata netenkina. Jo supratimu, garbė negali būti suderinta su liberaliu internacionalizmu ir moralizavimu, ji privalo turėti aiškias nacionalines ribas. Autoriaus nuomone, demokratijoms būdingas paradoksas: garbės standartai žmonėms tebėra svarbūs kasdieniame gyvenime, nors teoriškai juos

⁵⁸ James Bowman, *Honor: A History* (Encounter Books, 2006), 34–35.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 4.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 78.

atmeta įsigalėjusi egalitarinė etika⁶¹. Šio paradokso pasekmė – neišvengiamos įtamos tarp liberalių institucijų ir piliečių. Bowmano tikslas – parodyti būtinybę suderinti socialines hierarchijas implikuojančią garbės idėją su demokratijos vertybėmis. Tiesa, recepto, kaip tai padaryti, autorius nesiūlo. Bowmano tekstas gerai atitinka kritinį argumentą, akcentuodamas garbės adaptacijos prie demokratijos negalimumą ir žalingumą. Nors autorius nelaiko garbės amoralia sąvoka, jis pripažįsta jos nesuderinamumą su modernios universalistinės moralės normomis.

Australų filosofas Haigas Patapanas straipsnyje „The Politics of Modern Honor“ (panašiai kaip Krause’ė ir šiek tiek kaip Bowmanas) akcentuoja istorinį garbės sąvokos kontekstą jos įgaunamoms prasmėms ir politiniam aktualumui. Patapanas teigia, kad garbės sąvoką moderniojoje filosofijoje įprasta arba atmesti kaip atgyveną, arba performuluoti į orumo, savigarbos ir pripažinimo klausimus⁶². Autorius deklaruoja siekį atsiriboti nuo moralizuojančio požiūrio į garbę ir išeities ieško sąvokos istorinėse ištakose. Patapanas siūlo dabarties politiniam kontekstui aktualios garbės sampratos ieškoti Niccolò Machiavellio ir Thomaso Hobbeso politinėje filosofijoje⁶³. Patapano tekstas panašiai atkartoja Bagby argumentą apie įtamos tarp garbės sąvokos ir modernios politikos sampratos kilmę iš Hobbeso filosofijos⁶⁴. Atlikęs garsių modernybės politinių filosofų garbės sampratų palyginimą, Patapanas be konkretesnių išvadų nurodo, kad garbės sąvoka yra aktuali dabarčiai, mat dabartinė demokratijos principus ginanti politinė filosofija vis dar remiasi modernios politinės filosofijos klasikų prielaidomis apie individą, valstybę ir jų tarpusavio santykį. Patapano argumentas yra neužbaigtai adaptacinis, nes atmetamas kritinis garbės nesuderinamumo su modernia morale teiginys. Migtolai

⁶¹ *Ibid.*, p. 4–5, 75–76, 245.

⁶² Haig Patapan, „The Politics of Modern Honor“, *Contemporary Political Theory* (November 2018), vol. 17, iss. 4, 2, p. 13–14 [interaktyvus, žiūrėta 2021-11-15], <https://link.springer.com/article/10.1057%2F41296-017-0187-y>.

⁶³ *Ibid.*, p. 11, 14–15.

⁶⁴ Bagby, p. 5–6.

siūloma aktualizuoti garbę politinėje filosofijoje, bet receptas, kaip konceptualiai tai padaryti, nėra išplėtotas.

3. *Garbės sąvokos tyrimų laukas*

Apibendrinant garbės sąvoką tiriančius tekstus derėtų pasakyti, kad juose akivaizdžiai vyrauja pastangos (A. Cunninghamo, W. L. Sessionso, J. Bowmano, Sh. R. Krause'ės, T. Sommerso) paneigti kritinį argumentą, kad garbė nesuderinama su modernios moralės normomis ir demokratiniiais principais. Argumentas garbės sąvokos naudai didesniu ar mažesniu mastu yra adaptacinis: garbės sąvoka istoriškai kintanti, todėl gali būti suderinta su demokratiniu pasaulėvaizdžiu. Autoriai, kurie ne vien apsiriboja kritiniu argumentu (kaip P. Bergeris ir R. Oprisko), bet jį derina su adaptaciniu (A. Cunninghamas, W. L. Sessionsas, J. Bowmanas, Sh. R. Krause'ė, F. H. Stewartas, P. Olsthoornas), taiko sąvokos reformulavimo strategiją siekdami integruoti garbę į demokratinius principus. Pripažindami kritinio argumento teiginį apie garbės ryšį su socialinės nelygybės legitimavimo funkcija, dauguma šiuolaikinių autorių ieško būdų šios funkcijos atsikratyti personalizuodami garbės sąvokos prasmę. Adaptuotą demokratijai garbę siūloma suprasti labiau kaip individo charakterio ar asmeninio tapatumo savybę, o nebe kaip individus hierarchiškai rūšiuojančią idėją. Tokio siūlymo rezultatai yra tokios formalios sąvokos kaip „modernioji garbė“ (Cunninghamas, Patapanas), „lygybės garbė“ (Appiah'a), „liberali garbė“ (Krause'ė), „asmeninė garbė“ (Sessionsas). Reikėtų pakartoti, kad visi minėti autoriai tiesiogiai arba netiesiogiai garbės sąvoką analitiškai skaido XIX a. A. Schopenhauerio pateikto subjektyviojo-objektyviojo garbės dėmenų modelio pagrindu.

Be išimties visos tiek kritinį, tiek adaptacinį argumentą taikančios šiuolaikinės garbės analizės yra vienmatės savo normatyviniu palankumu demokratijos principams. Tai garbę tiriantys teoretikai atvirai deklaruoja – vieni kritikuodami garbę, kiti mėgindami ją adaptuoti demokratinei visuomenei. Prodemokratinis šališkumas kelia klausimą dėl pernelyg instrumentinio požiūrio į garbės sąvoką ir dėl iš

to kylančio apriboto šios sąvokos pažinimo. Kai kurie modernybę kritikuojantys filosofai – Claude’as Lefortas ir Pierre’as Manentas – šią problemą formuluoja daug plačiau nei įmanoma aptarti šiame straipsnyje. P. Manento teigimu, politinė filosofija nuo XX a. apskritai išnyko, nes filosofai netiria politinių santvarkų⁶⁵, o tik skirtingais būdais liaupsina demokratiją⁶⁶. C. Leforto pastebėjimu, modernūs filosofai ignoruoja skirtingus politinius režimus nusakančias sąvokas ir principus, todėl jų tyrimai supanašėja su ideologine demokratijos panegirika⁶⁷. Vertinant šiuolaikinių garbė tiriančių filosofų garbės sampratas remiantis kritiniu ir adaptaciniu argumentais, tokia kritika atrodo bent iš dalies pagrįsta.

Atliktas garbės sąvoką tiriančių tekstų palyginimas leidžia svarstyti, kad garbės aktualumo nuosmukio politinėje filosofijoje iki XX a. pabaigos viena galimų priežasčių gali būti būtent visos disciplinos normatyvinis šališkumas. Tai nėra spekuliatyvus pastebėjimas, nes palankumas demokratijai gana akivaizdžiai aptinkamas visuose šiuolaikiniuose tekstuose apie garbę. Argumentui išplėtoti reikėtų atskiros analizės, čia tik apsiribosime prielaida, kad atgimęs susidomėjimas garbės sąvoka – tai garbės kaip normatyvinės idėjos instrumentinė reikšmė demokratijos principų aiškinimui. Garbė teikia papildomą sąvokų ir idėjų lauką, kuris kultūriniais ir istoriniais argumentais susieja individą su kolektyvu. Egalitarizmo ir emancipacijos principus ginančioje demokratinėje teorijoje tokia sąsaja yra sunkiai konceptualiai pagrįdžiama. O garbė nurodo nerepresyvių socialinių hierarchijų legitimavimo mechanizmą, kuris, kaip ir tradiciniai pilietinės dorybės ar racionalaus pasirinkimo argumentai, pagrindžia lojalumą kolektyvui.

⁶⁵ Pierre Manent, „The Return of Political Philosophy“, *First Things* nr. 103 (May 2000).

⁶⁶ Pierre Manent, *Metamorphoses of the City: On the Western Dynamic* (Cambridge: Harvard University Press, 2013), 25–26.

⁶⁷ Claude Lefort, *Democracy and Political Theory* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988), sk. I.

Išvados

Garbės sąvokos tyrimų lauko struktūravimas kritiniu ir adaptaciniu argumentais padeda geriau suprasti ir interpretuoti padidėjusį garbės aktualumą politinės filosofijos disciplinai. Iki šiol sistemingos garbę tiriančių tekstų apžvalgos padaryta nebuvo, todėl šiame straipsnyje pasiūlytas būdas, kaip tipologizuoti garbę tiriančius šiuolaikinius tekstus, išryškinant autorių polemines skirtis ir pagrindinius argumentus. Visi straipsnyje aprašyti adaptacinį argumentą naudojantys teoretikai savo tekstuose vienaip ar kitaip akcentuoja garbės sąvokos reikšmę ir galimą naudingumą aiškinant dabartinių demokratiškos visuomenių veikimą. Tai įdomu, nes istoriškai garbės sąvoka teoretikams buvo aktuali maždaug prieš du amžius, Apšvietos pabaigoje, kai vyko polemika tarp atstovaujamoji demokratijų ir monarchinės santvarkos rėmėjų, o paskui sąvoka nugrimzdo į filosofinę užmarštį. Ne mažiau įdomi normatyvinė prielaida, būdinga šiuolaikinių autorių tekstams apie garbę. Ryškus šiandieninio garbės sąvokos tyrimo lauko bruožas – kad net ir skirtingos dabartinės garbės sampratos yra instrumentinės ir adaptuotos demokratijos principams. Šiuolaikinių autorių sampratos garbės sąvoką gana vieningai sieja su socialinių hierarchijų legitimavimo funkcija, kuri jų vertinama arba kaip pasenusi ir kenksminga, arba kaip potencialiai naudinga, bet pirmiau taisytina.

Kritinės ir adaptacinės garbės sampratų skyrimas ir tekstų tipologizavimas jų pagrindu yra reikalingas kritiniam viso esamo garbės sąvokos tyrimo lauko įvertinimui. Tai leidžia identifikuoti to lauko struktūrinį ribotumą ir iš to kylantį per daug siaurą garbės sąvokos suvokimą. Straipsnyje atlikta garbės sąvokos tyrimų lauko tipologizacija leidžia formuluoti tris poleminius argumentus. Pirma, šiuolaikinių garbės sąvokos tyrimų tipologizavimas į kritinę ir adaptacinę sampratas parodo viso tyrimo lauko priklausomybę nuo XIX a. pradžioje įtvirtintos analitinės prieigos. Tai, kaip A. Schopenhaueris konceptualizavo garbę, skirdamas ją į objektyvų ir subjektyvų dėmenis, tapo (dažniausiai nereflektuotu) šiuolaikinės politinės filosofijos

tyrimų pagrindu. Garbės sąvokos tyrimai per šią paveldėtą analitinę priegią redukuoja dabartines garbės sampratas į tunelinę, vos kelias galimas baigmes turinčią perspektyvą. Antra, straipsnyje pristatyta garbės tyrimų tipologija remiantis kritiniu ir adaptaciniu argumentais parodo, kad atgimę politikos filosofų garbės sąvokos tyrimai nėra tiek inovatyvūs, kiek mėgina skelbtis, dėl labai nuspėjamos savo struktūros. Vertinant garbės sąvoką per suderinamumo su demokratiniais principais prizmę, visi gausūs empirinių ir istorinių duomenų aprašymai beveik garantuotai gravituoja vos į kelias konceptualias išvadas. Priklausomai nuo artumo straipsnyje pristatytiems kritiniam arba adaptaciniam argumentams, tos išvados nurodo garbės neaktualumą ir pakeistinumą kitomis sąvokomis (kaip antai orumas ar teisė), arba garbės adaptyvumą prie demokratiškesnių principų, ją sąvokų inžinerijos būdu individualizuojant. Tai gana paradoksali garbės tyrimų savybė, kai empiriškai ir istoriškai aprašomas sąvokos sudėtingumas ir įvairovė virsta visiškai nesudėtingu ir vienmačiu „dera arba nederą su demokratija“ algoritmu filosofinių principų lygmeniu. Trečia, straipsnyje atlikta dabartinių tyrimų tipologija kritinio ir adaptacinio argumentų pagrindu parodo šiuolaikinių garbės sampratų siaurumą, nes rimtai nevertinamos nedemokratinės, socialines hierarchijas pataisinančios filosofinės perspektyvos suprasti garbės sąvoką.

Poleminiam argumentui išplėtoti šiame straipsnyje nėra galimybių, bet to nebūtų įmanoma padaryti pirmiau nekonceptualizavus sąvokos tyrimų lauko. Atlikta visų pagrindinių šiuolaikinės politinės filosofijos-politinės teorijos disciplinos tekstų apie garbę apžvalga ir tipologizavimas parodo būdą, kaip identifikuoti garbės sąvokos tyrimo lauko ribas ir svarbiausias polemines skirtis. Garbės sąvokos tyrimo lauko struktūruotas pristatymas ir tekstų palyginimas atveria kelią poleminiam, esamą sąvokos tyrimo lauką kritikuojančiam tyrimui, keliančiam principinius klausimus dėl garbės sąvokos aktualumo demokratijos teorijoje ir bendriau politinės filosofijos disciplinoje.

Literatūra

- Appiah, Kwame Anthony. *The Honor Code*. W. W. Norton & Company, 2011.
- Bagby, L. M. Johnson. *Thomas Hobbes. Turning Point for Honor*. Lexington Books, 2009.
- Berger, Peter. „On the Obsolescence of the Concept of Honor“. In *Revisions: Changing Perspectives in Moral Philosophy*. Stanley Hauerwas, Alasdair MacIntyre. Notre Dame (Indiana): Notre Dame University Press, 1983.
- Bowman, James. *Honor: A History*. New York City: Encounter Books, 2006.
- Cunningham, Anthony. *Modern Honor*. London: Routledge, 2015.
- Krause, Sharon R. *Liberalism with Honor*. Cambridge: Harvard University Press, 2002.
- Lefort, Claude. *Democracy and Political Theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988.
- Livius, Titus. *The History of Rome*. [Interaktyvus, žiūrėta 2021-11-25]. <http://www.gutenberg.org/ebooks/19725>.
- Manent, Pierre. *Metamorphoses of the City: On the Western Dynamic*. Cambridge: Harvard University Press, 2013.
- . „The Return of Political Philosophy“. In *First Things*, 103 (May 2000): 15–22.
- Olsthoorn, Peter. *Honor in Political and Moral Philosophy*. Suny Press, 2015.
- Oprisko, Robert. *Honor: A Phenomenology*. Routledge, 2014.
- Patapan, Haig. „The Politics of Modern Honor“. *Contemporary Political Theory* 17 (2018): 459–477. <https://doi.org/10.1057/s41296-017-0187-y>.
- Pitt-Rivers, Julian. „Honour and Social Status“. In *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*. J. Peristiany (Ed.). London: Weidenfeld and Nicolson, 1966.
- Pitt-Rivers, Julian. „Honor“. Lecture at the British Academy (16 November 1995). [Interaktyvus, žiūrėta 2021-11-15]. <https://www.britac.ac.uk/pubs/proc/files/94p229.pdf>.
- Schopenhauer, Arthur. *Gyvenimo išminties aforizmai*. Vilnius: Tyto Alba, 2010.
- Sessions, William Lad. *Honor for Us*. New York: Bloomsbury, 2010.
- Sommers, Tamler. *Why Honor Matters*. New York: Basic Books, 2018.
- Stewart, Frank Henderson. *Honor*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
- Welsh, Alexander. *What is Honor?: A Question of Moral imperatives*. New Haven, Connecticut: Yale University Press, 2008.